

110/62 Cuma Suresi

1. Tesbihin anlamı için bkz. 68/Kalem 29; 50/Kâf 40; 17/İsra 44; 59/Haşr 1.

2. “Ümmi” kavramı, okumayan yazamayan ve kitabı olmayan kimseler için kullanılan bir deyimdir (Maverdî, *en-Nüket*). Kitap ehli Yahudiler, ilahî kitabı olmayan cahiliye Arapları için bu deyim bir aşağılama ifadesi olarak kullanıyorlardı (3/Âl-i İmran 20, 75). Kur’an, bu ayette kelimeyi, kitabını kaybetmiş müşrik dinin mensupları için kullanmaktadır (3/Âl-i İmran 20). Yahudilerin bu terim yerine kullandıkları “goyim” kelimesi Yahudi ırkından olmayan anlamındaki “centile” kelimesine denk düşmektedir ve daha da aşağılayıcı bir nitelemedir. Ancak müşrikleri beğenmeyen fakat kitabı değiştirdikleri ve ona uymadıkları için onlardan farkı kalmayan Kitap ehli de aynı eleştirilerden nasibini almaktadır (Mevdudî, *Tefhim*)

3. Üçüncü ayet, bir önceki ayette Hz. Peygamber’in ümmilere gönderildiğini dile getiren cümledeki ifadenin bir açıklamasıdır. Peygamberliği kendi çağındaki ümmilerle sınırlamadığını hatırlatmaktadır (Buharî, Tefsir 62/311). Çünkü Ehli kitap, 2. ayeti Hz. Muhammed’in peygamberliğinin kendi kavmiyle sınırlı olduğu yönünde kullanmaya kalkışmaktadırlar (Maturidî, *Te’vîlât*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*).

4. Bu lütuf vahiy ve peygamberliktir. Allah dilediğini peygamber yapar. Kendi kavimlerinden olmadığı için Hz. Muhammed’in peygamberliğini reddeden Yahudiler eleştirilmektedir.

5. Allah’ın kitabını terk eden, okuyup anlamayan, içerdiği bilgileri hayata geçirmeyen, ama o kitabın varlığı ile övünen insanlar, çok ağır bir eleştiriye tabi tutulmakta ve kitap taşıyan eşeğe benzetilmektedir (İbn Atiye, *el-Muharrer*).

6. Bu ayette doğrudan “Yahudiler” diye hitap edilmeyip “Yahudi olanlar veya Yahudileşenler” anlamına gelen bir ifade kullanılmıştır. “Yahudi” kavramı, bir ırkın ismi olmasının ötesinde dinî bir yabancılaşmayı da içermektedir. Çünkü din değiştirilmiş ve ulusal bir anlam kazanmıştır. Allah’ın, peygamberler eliyle gönderdiği her din gibi Musa’nın ve İsa’nın getirdiği dinler de İslam idi. Aslına yabancılaşmış bu inanç şekline göre Allah onların özel Allah’ı kabul edildi; onlar da Allah’ın özel kulları, hatta oğulları kabul edildiler! (6/En’am 146; 5/Maide 18). M.Ö. 4. yüzyıl ile M.S. 5. yüzyıl arasında gerçekleşen bu dönüşüm, tipik bir Yahudileşme sürecidir. Irk olarak Yahudi adını almaları da Hz. Süleyman döneminden sonraya rastlar. Krallığın bölünüp Kuzey Krallığı’nın yıkılmasından sonra güneydeki Yahuda Krallığı’nın ismi bunların ortak ismi olmuştur (Mevdudî, *Tefhim*).

7. “Veli” kelimesinin açıklaması için bkz. 7/A’raf 3. Yahudiler Allah’ı kendilerinin hamisi, kendilerini Allah’ın himayesinde görüyorlardı (2/Bakara 80, 111; 3/Âl-i İmran 24; 5/Maide 18). Yahudilere karşı bu meydan okuma, daha önce 2/Bakara 94-96. ayetlerde yapılmıştır.

8. Yahudiler ölümü isteyemezler; çünkü ahiretle ilgili bilgiler kitaptan bütünüyle çıkarılmıştır. Yahudilik, bütünüyle dünyevîleşmiş bir dindir. Tevrat’a göre Allah’ın onlara vaadettiği cennet, Filistin ve o bağlamda vadedilen topraklardır. Elleriyle

yaptıkları tahrif, yabancılaşma, zulüm, sömürü, gaddarlık, kin, nefret, korkaklık ve fesat gibi suçlardan dolayı Allah ile yüzleşmeye yüzleri yoktur. Ölüm onlar için bir tükeniştir. (Hamdi Yazır, *Hak Dini*).

9. Zikir kelimesinin namazı da hutbeyi de içine alan geniş kapsamlı bir kavram olduğunu düşünüyoruz. Zikir hem öğüt hem tefekkür, hem de ibadettir. Allah'ın çağrısına katılıp öğüdüne yönelenler, ibadet ederek öğüt almaktadırlar. Tefekkür ve tezekkürlerini ortaya koymaktadırlar. Koşmaktan maksat, hakiki anlamda koşarak gitmek değil, namaz için çağrılınca hemen harekete geçmektir. Alışveriş vb. meşguliyetlerle oyalanmayı terk etmektir. Sadece Cuma namazı için ezan okunduğunda işi gücü bırakıp namaza gidilmesi emredilmekte, namaza zoraki kalkan münafıklara benzememek ve onların deşifre olmasını sağlamak için uyarılar yer almaktadır. Cuma namazının Kur'an tarafından emredilmeden çok önce Allah Rasulü'nün emri ve uygulamasıyla başladığı, hutbe ve ezanın okunduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hz. Osman dönemine kadar ikinci (iç) ezan hiç okunmamıştı. İnsanlar hutbeyi dinlemeyi zorsundukları için ikinci ezan ihdas edilerek uygulanmıştır. Hz. Peygamber'in (s) uygulamasıyla Cuma namazının öğle namazı yerine kılındığı ve hutbeden dolayı iki rekât olarak kısaltıldığı da bilinmektedir. Ancak sünnetle sabit olan bu namazın, mutlaka katılmayı ve alışverişini terk etmeyi emreden bu ayetlerle tekitli farz olduğu anlaşılmaktadır. Fakat kadınlar, hür olmayanlar, yolcular ve hastalar gibi mazeret sahiplerine Cuma namazı kılmak farz değildir. Ancak isterlerse kılabilirler (Hamdi Yazır, *Hak Dini*; Mevdudî, *Tefhim*). Fakat namazların önce iki rekât olduğunu ve hicretten sonra dört rekâta çıkarıldığını söyleyen rivayetler de mevcuttur (Buharî, *Menakıbü'l-Ensar*, 47). Eğer bu isabetli kabul edilirse aynı gerekçelerle Cuma'nın dört rekâta çıkarılmadığı kabul edilebilir. Ayrıca namazın dışında gerçekleşen ezan toplumsal bir ihtiyacı karşılamak üzere çok önceden istişare ile belirlenmişken bu ayet tarafından dolaylı olarak onaylanmış olmaktadır (Buharî, *Ezan* 1; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 252, 416, 417).

10. Bu ayetin namazdan sonra çalışmayı emretmesi farziyet değil, ibaha ve izin beyanıdır. Cumartesi günü çalışmayı yasaklayan Yahudiliğin durumuna yöneltilen bir eleştiri olabileceği gibi benzeri aşırılıkların Müslümanlar için de önemli bir tehlike olduğuna yönelik bir uyarı olmalıdır (Mevdudî, *Tefhim*). İbadet çalışmaya, çalışma ibadete engel olmamalıdır.

11. Bu ayetin, Cuma günü Hz. Peygamber'in hutbesini dinlemeyi bırakıp kervanı karşılamaya çıkan Müslümanları eleştirdiğini dile getiren rivayetler mevcuttur (Buharî, *Tefsir* 62/312). Ayrıca halkın dikkatini çekmek için kervancılarının müzikli eğlence eşliğinde şehir meydanına girdiklerine dair de bilgiler mevcuttur. Bu ayetler gelinceye kadar Cuma ve hutbenin önemi konusunda ciddi bir duyarsızlık vardı. Bu olaydan ve ayetlerden sonra hutbe dinlemenin adabı konusunda ciddi bir söylem geliştiğini görüyoruz (Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayetlerin özellikle dünyevîleşmiş din mensubu olan Yahudilerden bahseden bir paragraftan sonra gelmesi, daha da anlamlıdır. Allah'a ibadeti ve O'nun Peygamberi'ni bırakıp dünyalık veya eğlence peşine koşmak, Müslümanları bekleyen dünyevîleşme tehlikesine önemli bir işarettir.